

*Cristian Nicolae APETREI**

**NEGUSTORI GRECI DIN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XVI-LEA.
STUDIU DE CAZ: NIKOLAOS DOMESTICOS NEVRIDIS**

**Greek Merchants in the Romanian Principalities in the 16th Century. The Case of
Nikolaos Domesticos Nevridis**

Abstract: The paper aims to reconstitute the biography of one of the most important Greek middlemen in the trade between Lemberg and the East – the merchant Nikolaos Domesticos Nevridis of Chios. Involved as early as the period of his apprenticeship in the profitable trade which linked the North Sea and the Baltic Sea, through Poland and Moldavia, to the Eastern Mediterranean, Nevridis intuited correctly the place of Moldavia in the European economic trade, as well as the opportunities which this position brought. The choice of a residence in Moldavia led him further to the involvement in credit relations with the local elite and increased his chances of profit by getting key positions in the local fiscal system. In a short time, the combination of his trading abilities with the privileges granted by the Moldavian princes turned him into one of the greatest Moldavian businessmen from the end of the 16th century. Importer of expensive furs in Moldavia, exporter of wines and Moldavian oxen to Poland, Nevridis was also involved in an important transit trade with two types of high quality merchandise: the Cretan Malvasia wine, mainly destined to the Polish market, and the Western cloths, which, most probably, were sent to the Constantinopolitan market. Nevridis' destiny reveals not only the profit opportunities determined by Moldavia's geographical position and the privileged relations with its princes, but also the immense risks generated by such activities.

Keywords: early modern trade, Greek merchants, Romanian Principalities, Moldavia, Nikolaos Domesticos Nevridis.

*

Importanța subiectului. O imigrație a elementelor grecești în Țara Românească și Moldova a existat încă din secolele XIV-XV¹, însă un aflax însemnat

* Lector, Departamentul de Administrație Publică, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România.

¹ D. Russo, *Elenismul în România. Epoca bizantină și fanariotă*, în Idem, *Studii istorice greco-române*, ed. Constantin C. Giurescu, Ariadna Camariano și Nestor Camariano, tom II, București, 1939, pp. 518-

poate fi constatată doar începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Dacă pentru prima perioadă se poate vorbi mai ales despre influențe de ordin politic, cultural și religios pe care acești imigranți le-au exercitat asupra celor două principate², pentru etapa care debutează cu secolul al XVI-lea este evidentă implicarea lor în economia și, mai ales, în comerțul exterior al acestora³. Pentru a înțelege în mod adecvat rolul jucat în acest comerț⁴ este nevoie, fără îndoială, de abordări tematice precum cele referitoare la regimul lor juridic, tipologia mărfurilor, evoluția prețurilor, volume ale tranzacțiilor, circulația capitalurilor, practici comerciale, forme de asociere, drumuri comerciale, sisteme vamale etc. În egală măsură însă, sunt necesare și studii cu caracter biografic; prin însuși specificul lor, acestea din urmă au meritul de a aduce la suprafață aspecte de istorie economică și socială care, de regulă, scapă atenției celorlalte tipuri de abordări. În plus, date fiind pauperitatea surselor și gradul mare de dispersie al acestora, aceste studii pot constitui o etapă intermediară binevenită în cursul cercetării, menită să ușureze efortul depus pentru formularea concluziilor finale. Trebuie spus că istoriografia română a făcut puține progrese în această direcție⁵, majoritatea studiilor care apelează la acest tip de abordare ocupându-se de personaje care au reușit să facă cariere politice și administrative⁶. Încercând să răspundă acestei nevoi, lucrarea de

525; P. Ș. Năsturel, *Sur quelques boyards roumains d'origine grecque aux XIVe et XVe siècles* în „Revue des Études Byzantine”, XXV, 1967, pp. 107-111.

² A. Camariano-Cioran, *Contribution à la l'histoire des relations gréco-roumaines. L'Épire et les Pays Roumains*, Jannina, 1984; Andronikos Falangas, *Présences grecques dans les Pays Roumains (XIVe et XVe siècles)*. *Le témoignage des sources narratives roumaines*, Bucarest, 2009.

³ I. Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Cernăuți, 1912, pp. 9-10, 55-56, 61; N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, ed. Georgeta Penelea, București, 1985, pp. 387-388; Traian Stojanovich, *The Conquering Balkan Orthodox Merchant*, în „The Journal of Economic History”, 20, 1960, nr. 2, pp. 241, 244; Carl M. Kortepeter, *Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century*, în „The Journal of the American Oriental Society”, 86, 1966, nr. 2, pp. 101-102.

⁴ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, în Idem, *Opere economice*, ed. Georgeta Penelea, București, 1982, pp. 532-562; Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, IV, 1960, pp. 222-306; Alexandru I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, ed. Ioan Caproșu, București, 1989, pp. 140-178; I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit. Până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1989, pp. 23-46.

⁵ Andrei Pippidi, *Esquisse pour le portrait d'un home d'affaires crétois du XVIe siècle*, în Idem, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București – Paris, 1980, pp. 125-131.

⁶ Ștefan Andreescu, *Câteva precizări despre ctitoriile bucureștene ale lui Ghiorma banul*, în „Glasul Bisericii”, XXIII, 1964, nr. 5-6, p. 547-567; Idem, *Din relațiile Țărilor Române cu Epirul: ctitoriile bucureștene ale lui Ghiorma din Pogoniani*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, XXIV, 2006, pp. 101-109; A. Pippidi, *De Janina à Venise: fortune et fortune politique*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, XL, 2002, nr. 1-4, pp. 195-202; Gerd Franck, *Grecii din Moldova – între integrare și asimilare (sfârșitul secolului XVI–prima jumătate a secolului XVII)*. *Modele de ascensiune socială*, în vol. *Etnie și confesiune în Moldova medievală*, ed. Ion Toderașcu, Iași, 2006, pp. 179-265; Matei Cazacu, *Niko de Frastani ou Nica de Corcova: un épirote au service des princes de Valachie (c. 1560–1618)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, XXVI, 2008, pp. 197-210; Cristian Nicolae Apetrei, *Un urmaș al împăraților bizantini, negustor, dregător și diplomat în slujba Movileștilor: marele postelnic Dumitrache Chiriță Paleologul*, în vol. *Negustorimea în Țările Române, între Societas*

față își propune să reconstituie biografia unuia „din cei mai importanți dintre mijlocitorii greci ai comerțului Lemberg-ului cu Orientul”⁷, negustorul Nikolaos Domesticos Nevridis din Chios, cunoscut în Polonia mai ales sub numele de „Niccoresio Nevridis”, iar în Moldova sub cel de „Nikorizi Nevrudul”. În legătură cu acest personaj și cu membrii familiei sale – activi și ei în același cadru geografic, economic și politic –, dispunem de o bogată bază documentară edită, alcătuită în principal din registrele cu caracter judiciar ale autorităților din Lwów⁸ și câteva notițe consemnate de domnul Moldovei Petru Șchiopul, într-un valoros registru de evidențe contabile⁹. Acestei serii de surse le-am putut adăuga, din fericire, un număr de cinci documente inedite, extrase din arhivele venețiene¹⁰.

Ucenicia. Cele mai timpurii informații despre Nevridis ne parvin din anii 1575-1578, când registrele din Lwów îl menționează în calitate de agent comercial al familiei Coressi. Originară tot din insula Chios, aceasta se afla implicată în acei ani în profitabilul comerț care lega Mediterana Occidentală și Levantul de Moldova și Polonia¹¹. După cum rezultă dintr-un document datat 12 august 1575, în care i se spune *Nicolaum Domestic, graecum constantinopoliensem*¹², Nevridis rezida la Constantinopol¹³ în această primă perioadă cunoscută a vieții sale. Relațiile Coressilor cu Lwów-ul, îl puneau însă, cu siguranță, și în situația de a tranzita Moldova sau de a staționa temporar în capitala acesteia, orașul Iași. În lunile iulie-august ale anului 1575, el se afla la Lwów unde, grație registrelor judiciare, îl putem vedea administrând interesele patronilor săi. La 23 iulie, Hieronim Iasienski, unul dintre familiarii lui Constantin Corniact, vameș al Rusiei la acea vreme, îi solicita să plătească o datorie a lui Gheorghe Coressi din Constantinopol¹⁴. Câteva zile mai târziu, la 27 iulie, Nevridis răspundea acuzațiilor lui Constantin Corniact, jurând în biserica ortodoxă a rutenilor că nu îl reprezenta pe Gheorghe Coressi și că nu avea nici o misiune încredințată de acesta din urmă¹⁵. Litigiul lua sfârșit aici, iar la 12 august aflăm că, într-adevăr, prezența sa la Lwów nu avea legătură cu Gheorghe Coressi, ci cu interesele unui frate al acestuia, Anton Coressi. În aceeași zi era chemat din nou în judecată, de această dată de către Nahman Thor, un negustor evreu din Constantinopol. Acesta se plângea în fața tribunalului local că fusese

Mercatorum și individualitatea mercantilă, în secolele XVI–XVIII, ed. Cristian Luca, Galați, 2009, pp. 89-125.

⁷ N. Iorga, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul. Regeste și documente din arhivele orașului Lemberg*, partea I, București, 1900, p. 50.

⁸ Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XXIII, *Acte străine din arhivele Galiției, vechii Prusii și Țărilor de Jos*, București, 1913.

⁹ *Documente privind istoria României*, seria *A. Moldova*, veac XVI, vol. 4, nr. 123, pp. 97-102 (în continuare: *DIR, A*).

¹⁰ Meritul identificării și copierii acestor documente revine colegului dr. Cr. Luca, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea de a ni le fi pus la dispoziție.

¹¹ Cr. Luca, *Associazionismo e individualismo nel commercio internazionale riguardante l'area del Basso Danubio fra XVI e XVII secolo*, în Idem, *Dacoromano-italica. Studi e ricerche sui rapporti italo-romeni nei secoli XVI-XVIII*, Cluj-Napoca, 2008, p. 72.

¹² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCVIII, p. 359.

¹³ Idem, *Relațiile comerciale*, p. 50.

¹⁴ Idem, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCVI, p. 359.

¹⁵ *Ibidem*, nr. CCVII, p. 359; N. Iorga, *Relațiile comerciale*, p. 51.

reclamat de Nevridis ca rău platnic. Evreul se disculpa însă, justificându-și refuzul de a plăti datoria contractată prin faptul că Nevridis nu putea să îi returneze actul doveditor al debitului¹⁶. La 17 august cei doi ajungeau totuși la o înțelegere: Nevridis accepta amânarea plății până când patronul său, Anton Coressi, avea să trimită la Lwów contractul încheiat cu negustorul evreu¹⁷. În paralel cu desfășurarea acestui litigiu, agentul Coressi-lor trebuia să facă față însă unei noi acuze aduse de Constantin Corniact. De această dată era vorba despre o datorie pe care vameșul Rusiei o reclama de la negustorul Simon Hanel, în urma unei afaceri cu vinuri¹⁸, probabil de Malvasia¹⁹. Implicarea lui Nevridis în proces nu s-ar putea explica altfel decât prin existența unei asocieri în cadrul acestei afaceri între Simon Hanel și Anton Coressi, patronul lui Nevridis. Litigiul se încheia câteva zile mai târziu, la 20 august 1575, după ce în cadrul procesului au fost chemați să depună mărturii Valentinus *iuratus civis Leopoliensis*, probabil martor la plata sumei reclamate de Corniact, și însuși Simon Hanel, cel care și-a susținut prin jurământ declarația privitoare la achitarea datoriei²⁰. Ultima informație legată de prezența lui Nevridis la Lwów în acest an poartă data de 29 august. Ea se referă la depunerea de către factorul comercial al Coressi-lor a unei cereri de instituire a sechestrului, pentru o datorie neachitată, asupra unei cantități de bumbac ce aparținea negustorului liovean Marc Langis²¹. Putem conchide, prin urmare, că această primă misiune cu care Nikolaos Nevridis s-a înfățișat la Lwów trebuie să fi avut cel puțin trei componente: aducerea pe piața locală a unor categorii de mărfuri, preluarea pentru piața otomană a altor bunuri, precum și recuperarea sumelor pe care partenerii de afaceri le datorau patronilor săi.

Nevridis a revenit la Lwów și în anii următori. Este de crezut că misiunile primite au fost de aceeași factură, în ciuda faptului că activitatea sa este mult mai slab reflectată de surse. La 26 septembrie 1577, el îl înputernicea pe lioveanul Simon Karp să îl reprezinte într-un proces pe care i-l intentase Sofiei Hanel, văduva lui Stanislav Hanel²². În acest fel, Nevridis căuta să recupereze o datorie de 150 de florini²³, rămasă probabil neachitată de la acest partener de afaceri al Coressi-lor. Alte două procese ale sale sunt menționate laconic în dreptul datelor de 12 noiembrie 1577²⁴ și 22 mai 1578²⁵, ultimul dintre acestea atestându-i calitatea de reprezentant legal al intereselor lui Gheorghe Coressi²⁶.

Mare vameș și negustor oficial al domnilor Moldovei. Anii 1579-1583 reprezintă cea de-a doua etapă cunoscută din viața lui Nevridis. Schimbările care au

¹⁶ Idem, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCVIII, pp. 359-360.

¹⁷ *Ibidem*, p. 360.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Despre afacerile lui Constantin Corniact, vezi A. Pippidi, *Esquisse pour le portrait d'un home d'affaires crétois du XVIe siècle*, p. 127.

²⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCVIII, p. 360.

²¹ *Ibidem*, nr. CCIX, p. 360; N. Iorga, *Relațiile comerciale*, p. 50.

²² Idem, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCX, p. 360.

²³ Idem, *Relațiile comerciale*, p. 51.

²⁴ Idem, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCXI, p. 360.

²⁵ *Ibidem*, nr. CCXIII, p. 361.

²⁶ N. Iorga, *Relațiile comerciale*, p. 51 (sub anul 1577, trecut greșit).

loc în acest răstimp, atât în viața sa, cât și în activitatea economică pe care o desfășoară, sunt majore. În primul rând trebuie menționat faptul că Nevridis se așează statornic în Moldova, devenind rezident al orașului Iași. Informația este prezentă într-o scrisoare a autorităților locale ieșene, adresată conducerii orașului Lwów, care poartă data de 21 martie 1581. Se afirmă în acest text că „Nikorizi Domestikos Neuridis din Chios [...] a venit de multă vreme în țara noastră și a fost mare negustor și a vândut mărfurile ce le avea cu sine”²⁷. Rezultă de aici faptul că stabilirea sa în țară se făcuse măcar cu câțiva ani în urmă, poate prin anii 1578-1579²⁸. Din paragraful citat se mai poate desprinde însă o concluzie, pe care o susțin, de altfel, și alte documente, anume aceea că Nevridis începuse să facă afaceri pe cont propriu. Faptul devine evident odată cu atestarea documentară a unor reprezentanți legali sau agenți comerciali pe care îi întreține la Lwów, în această perioadă. Astfel, de pildă, la 22 martie 1581, îl găsim menționat pe un oarecare Simon Kinost în calitate de reprezentant al său în cadrul unui proces²⁹, iar la 23 septembrie 1583, pe Manuel [*Alphani*] Graecus, *Nicoresii taloneatoris walachiensis factor*³⁰. Independența căpătată în domeniul afacerilor i-a deschis mai departe drumul către una dintre marile oportunități de câștiguri pe care le putea oferi Moldova în acea epocă. Este vorba despre intrarea în relații financiare cu domnii din această perioadă, domni aflați într-o permanentă căutare de resurse pentru a-și acoperi cheltuielile tot mai mari pe care le presupunea cumpărarea tronului la Constantinopol. Sursele istorice aflate la dispoziție ne dezvăluie trei forme pe care le-au îmbrăcat aceste relații financiare: operațiuni de amanet, operațiuni de schimb monetar și arendarea dreptului de încasare a taxelor vamale.

Primele informații despre aceste relații datează din 2 decembrie 1579, dată sub care un registru de venituri și cheltuieli al domnului Petru Șchiopul înregistrează amanetarea la „Nikorizi” a sumei de 500 galbeni, a trei bucăți de aur valorând câte 500 galbeni fiecare, precum și a unui inel cu diamant, prețuit la 100 galbeni. Potrivit aceluiași izvor istoric, operațiunea a avut loc prin intermediul unuia dintre credincioșii domnului, stolnicul Nicola³¹. Mijlocirea asigurată de acesta din urmă își găsește explicația în aceea că Nevridis lipsea probabil din Moldova în acel moment; altminteri relația dintre domn și creditorul său nu putea fi decât una directă. Interesant este și faptul că toate aceste valori erau amanetate exact în ziua în care la Curtea domnească din Iași sosea un ceauș al sultanului, care aducea vestea mazilirii domnului și ordinul ca acesta să se prezinte la Constantinopol³². Amanetarea aurului în acest context nu putea avea alt scop decât procurarea de monede din argint – aspri

²⁷ *Ibidem*, p. 53.

²⁸ L. Lehr, *op. cit.*, pp. 293 și 299, l-a confundat pe „Nikorizi Nevridis” cu Nicoară vameș de Hotin, fratele postelnicului Crăciun, ajungând astfel să plaseze acest moment în timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușneanu, între anii 1564-1568.

²⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCXX-CCXXI, pp. 364-365.

³⁰ *Ibidem*, nr. CCXXVI, p. 370.

³¹ *DIR, A*, veac XVI, vol. 4, nr. 123, p. 100.

³² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 198; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 727.

sau taleri – din Imperiul Otoman³³; pe acestea fostul domn urma să le folosească fie pentru a-și finanța cheltuielile călătoriei, fie pentru a le putea oferi ca mită factorilor decizionali otomani, în speranța recăpătării tronului. Corelând toate aceste informații, ajungem în final la concluzia că Nevridis se afla la Constantinopol în momentul mazilirii lui Petru Șchiopul, astfel încât sumele avansate pentru bunurile amanetate de domn urmau să aștepte sosirea acestuia în capitala otomană.

Tot însemnările contabile ale lui Petru Șchiopul ne dezvăluie și cea de-a doua dimensiune a relațiilor financiare pe care Nikolaos Nevridis le-a întreținut cu instituția domniei: operațiunile de schimb monetar. Potrivit acestui valoros document, domnul a apelat în patru rânduri la Nevridis pentru a-i schimba la Constantinopol monedele de argint în monede de aur. Sumele vizate au fost de 30000 aspri (în două operațiuni separate), 1220 taleri și 1046 dirhemi³⁴. Trebuie spus însă că Nevridis derula astfel de tranzacții nu numai în capitala otomană, ci și în aceea a Moldovei, parteneri de schimb fiindu-i aici atât domnul, cât și unii dintre supușii lor. În privința acestui din urmă amănunt, poate fi adusă drept mărturie scrisoarea autorităților ieșene adresată, la 21 martie 1581, celor din Lwów, la care am mai avut prilejul să ne referim. Aici se afirmă că, pentru a-și putea plăti dările către domnie, șoltuzul, pârgarii și, probabil, alți locuitori de vază ai Iașilor au apelat la afaceristul din Chios pentru a le schimba monedele de argint în monede de aur³⁵.

Cea de-a treia ipostază a relațiilor financiare dintre Nevridis și domnia Moldovei este scoasă la iveală pentru prima dată în cadrul unui jurnal de călătorie aparținând negustorului englez John Newberie, călător în Imperiul Otoman și Moldova. Potrivit acestuia, în ziua de 11 mai 1582, autorul jurnalului ajungea la Iași, însoțind un transport de vinuri de Candia, unde afla informația că marele vameș al Moldovei era un grec care se numea „Nicola Neverredde”³⁶. Știm însă din alte surse că, de regulă, arendarea dreptului de încasare a taxelor vamale se făcea în această epocă pentru cel mult un an financiar, an care debuta la 15 august și se încheia în aceeași zi a anului calendaristic următor³⁷. Rezultă de aici faptul că această primă atestare a lui Nikolaos Nevridis în calitate de mare vameș se referă la anul financiar 1581-1582, perioadă în care domn al Moldovei era Iancu Sasul (1579-1582)³⁸. Se pare că Nevridis a intrat în grațiile acestui din urmă domn, întrucât el a reușit să obțină administrarea vămilor și în anul financiar următor. Prețul pentru care a fost arendată încasarea taxelor vamale nu ne este cunoscut; dintr-un document ulterior aflăm totuși că el acoperea în cea mai mare parte costurile pentru confecționarea la

³³ I. Caproșu, *Creditul moldovenesc în timpul lui Petru Șchiopul*, în vol. *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, ed. Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1982, pp. 108-109; Idem, *O istorie a Moldovei*, pp. 53-54.

³⁴ *DIR, A*, veac XVI, vol. 4, nr. 123, p. 100.

³⁵ N. Iorga, *Relațiile comerciale*, p. 53.

³⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, ed. Maria Holban, M. M. Alexandrescu Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1970, p. 517.

³⁷ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI, (1517-1612), ed. N. Iorga, București, 1900, p. 317; *DIR, A*, veac XVI, vol. 4, nr. 95, p. 76.

³⁸ Constantin Tofan, *Dregători ai Țării Moldovei în Evul Mediu. Vameșii (secolele XIV-XVII)*, în „Memoria Antiquitatis”, XXII, 2001, p. 522, poziția 40.

Lwów a unei cutii foarte scumpe din argint³⁹. Din păcate pentru Nevridis, la numai două săptămâni de la debutul anului financiar, Poarta decidea destituirea lui Iancu Sasul și readucerea la conducerea Moldovei a fostului domn, Petru Șchiopul. Date fiind vechile relații pe care le-a întreținut cu acesta din urmă, Nevridis a reușit totuși să obțină menținerea sa în funcția de mare vameș al Moldovei⁴⁰. Prețul a fost însă unul foarte ridicat: Petru Șchiopul i-a solicitat să achite arenda pentru întregul an, în valoare de 40000 taleri⁴¹. Marele vameș s-a conformat, ajungând astfel să plătească arenda pentru anul în curs de două ori: odată lui Iancu Sasul, fostul domn, iar a doua oară noului domn, Petru Șchiopul. Se pare totuși că Iancu Sasul nu a apucat să încaseze chiar toate sumele care i se cuveneau, astfel încât restanțele respective, în valoare de 60000 aspri, au fost plătite de Nevridis tot lui Petru Șchiopul⁴². În ciuda pierderilor suferite evidente, el s-a arătat interesat de arendarea vămilor și în anul următor, semn cât se poate de clar al faptului că această activitate era una extrem de profitabilă. În 1583, Nevridis a renunțat însă la ideea de a mai administra încasarea taxelor vamale pe durata întregului an, mulțumindu-se cu numai două luni și jumătate: de la 15 august până la 31 octombrie. Înțelegerea cu domnul Petru Șchiopul, consemnată de acesta în catastifele proprii, prevedea asumarea de către Nevridis a obligației de a plăti lunar suma de 4000 taleri, ceea ce însemna un total de 10000 taleri. Într-adevăr, la sfârșitul lunii octombrie, domnul înregistra încasarea de la Nevridis a 378000 aspri în monedă, 6000 aspri sub formă de scutire de taxe vamale pentru o serie de produse domnești tranzitate prin vamă, precum și a 12000 aspri sub formă de piei de sobol (samur). Suma totală se ridică la 396000 aspri, ceea ce, potrivit parității de 45 aspri = 1 taler, indicate de același document⁴³, echivala cu suma de 8800 taleri. Rezultă de aici că fostul mare vameș a rămas dator domnului cu plata sumei de 1200 taleri, aspect pe care acesta din urmă îl înregistrează, de altfel, în evidențele sale: „rămas-a miia detor multe, se știi”⁴⁴. În același timp însă domnul era conștient de faptul că Nevridis ar fi putut avea o părere diametral opusă despre aceste datorii, motiv pentru care și-a notat în carnetul său ce argumente financiare trebuiau să fie oferite surorii lui Nevridis, în cazul în care aceasta ar fi emis pretenții pe seama domniei.

După cum se poate observa, vreme de trei ani succesivi, Nikolaos Nevridis a demonstrat un interes deosebit pentru arendarea vămilor moldovenești. Mai mult decât atât, credem că se poate vorbi chiar despre o anumită determinare care i-a caracterizat acțiunile în acest sens, mai ales în condițiile în care schimbarea domnilor l-a adus în situația de a plăti aproape dublu prețul acceptat în epocă. În acest context, se ridică în mod firesc întrebarea: care va fi fost motivația acestei determinări?

³⁹ N. Iorga, *Relațiile comerciale*, pp. 74-75; Ilie Minea, *Aron Vodă și vremea sa*, în „Cercetări Istorice”, VIII-IX, 1932-1933, nr. 1, p. 154; L. Lehr, *op. cit.*, p. 292.

⁴⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCXXVI, p. 370; I. Caproșu, *O istorie a Moldovei*, p. 58.

⁴¹ N. Iorga, *Relațiile comerciale*, pp. 74-75; I. Minea, *op. cit.*, p. 154; Lia Lehr, *op. cit.*, p. 292.

⁴² *DIR, A*, veac XVI, vol. 4, nr. 123, p. 100.

⁴³ *Ibidem*, p. 102.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 100.

Cea mai plauzibilă explicație ar putea fi apariția unor oportunități de afaceri foarte profitabile care să suplimenteze în mod consistent profitul oferit de încasarea taxelor vamale. Registrele liovene ne furnizează câteva indicii în acest sens în contextul arestării și executării de către autoritățile polone a fostului domn Iancu Sasul. Mazilit de Poartă, în august 1582, acesta, în loc să meargă la Constantinopol, a preferat să se refugieze în Imperiul Habsburgic. Nevoit însă să ocolească prin Polonia, din cauza adversității voievodului Transilvaniei, el a căzut pradă lăcomiei regelui Ștefan Bathory, care, aflând despre averile pe care le luase cu sine, a dispus arestarea și executarea sa⁴⁵. La 23 septembrie, la distanță de trei zile de momentul punerii în practică a sentinței, regele polon emitea o circulară prin care ordona confiscarea tuturor averilor din Polonia ale fostului domn, dar și ale supușilor acestuia⁴⁶. Ancheta care a urmat, consemnată în scris de autoritățile liovene, reprezintă un foarte valoros instantaneu al relațiilor comerciale moldo-polone de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Aflăm de aici că supusul moldovean cu cele mai multe și mai profitabile relații de afaceri era Nikolaos Nevridis. Acesta împreună cu asociatul său Simon Vorsi, aduseseră pe piața lioveană un mare număr de boi moldovenești. Cel mai important dintre cumpărători pare să fi fost Stanislav Scholtz, membru al consiliului municipal din Lwów. Acesta recunoștea în fața trimișilor regelui polon că a achiziționat de la Simon Vorsi și de la *Niccoresio magno teloneatore walachico* un mare număr de boi, la ultimul iarmaroc din Sniatin. El mai avea de plătit suma de 4410 taleri până la Duminica Mare din anul următor (1583), pe care urma să o achite parțial în numerar, parțial în mărfuri (postav)⁴⁷. Vorsi și Nevridis îi promisese însă o reducere a datoriei. Cei doi asociați mai furnizaseră boi evreului Iosif Nachmanowicz din Lwów, care le era dator cu suma de 640 taleri. Pentru acoperirea datoriei acesta le dăduse zece bucăți de pânză de Colonia, cu opt taleri bucata. Potrivit spuselor evreului, restul urma să fie achitat în postav de Lund, până la 6 decembrie, data iarmarocului din Colomea. Stanislav Scholtz, cel care conducea ancheta în Lwów, era însă de părere că datoria trebuia achitată imediat. În fine, printre cumpărătorii boilor aduși de Vorsi și Nevridis se mai aflau: un evreu din Buczacz, pe nume Chaimiecz, un negustor Grotum din Posen, nobilul polon Jaszowski și câțiva evrei din Sniatyn. Chaimiecz recunoștea că la 28 octombrie era dator celor doi vameși moldoveni 32 de *stamina* de postav de Lund și 1225 taleri. Conducătorii comunității evreiești din Lwów au desfășurat și ei o anchetă similară în sinagogile orașului și au mai găsit un cumpărător al boilor aduși de Vorsi și Nevridis. Este vorba despre evreul Samuil, care cumpăraseră boi la bâlciul din Sniatin și îi vânduse la Radimno, iar în momentul anchetei se afla plecat după bani la Cracovia⁴⁸. Luând în calcul sumele menționate în acest document și prețul mediu cu care se vindeau boii moldovenești în Polonia⁴⁹, ajungem la cifra de aproximativ 1500 de boi

⁴⁵ C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, pp. 733-735.

⁴⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCXXVI, pp. 366-372.

⁴⁷ E. Podgradskaja, *Torgovyje svjazi Moldavii so L'vovom v XVI—XVII vekach*, Chișinău, 1968, p. 189.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 367-368; N. Iorga, *Relațiile comerciale*, pp. 57-58; L. Lehr, *op. cit.*, p. 271.

⁴⁹ A se vedea Anton Maria Graziani, *Descrierea Moldovei*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, p. 381, unde se arată că în această epocă prețul unui bou moldovenesc rar depășea trei galbeni;

aduși de cei doi parteneri pentru piața din Polonia. Trebuie subliniat însă că suma reprezintă doar o parte din total, întrucât pentru unii parteneri de afaceri documentul menționează doar resturi ale datoriilor, iar pentru alții sumele sunt trecute sub tăcere. Aceasta înseamnă foarte probabil că numărul boilor aduși de Nevridis și Vorsi era mult mai mare, el putând ajunge chiar la o cifră dublă în raport cu cea enunțată mai sus.

Concluzia care rezultă de aici se conturează cu destulă precizie: Nikolaos Nevridis profita din plin de pe urma poziției de mare vameș, derulând ample operațiuni comerciale scutite de taxe vamale. El exporta vite moldovenești în Polonia și aducea de acolo blănuri de samur și materiale textile⁵⁰. Nu știm însă cu precizie dacă aceste din urmă produse erau destinate Moldovei sau erau doar tranzitate prin țară către Constantinopol. Dat fiind faptul că importul blănurilor de samur pentru această din urmă piață era monopol al statului otoman⁵¹, se poate spune cu multă probabilitate că aceste produse erau destinate Moldovei. Trebuie spus însă că Nikolaos Nevridis nu a fost negustor oficial⁵² al lui Petru Șchiopul, întrucât carnetele sale cu însemnări menționează în această postură un alt negustor grec, pe nume Ianaki⁵³. Cum dovada importului de blănuri de samur provine tocmai din aceste carnete, rezultă că în Moldova nu se aplica sistemul otoman, potrivit căruia negustorii oficiali ai Curții desfășurau aceste operațiuni exclusiv în beneficiul monarhului. Aceasta înseamnă mai departe că importurile lui Nevridis se adresau nu doar nevoilor de consum ale domnului, ci și celor ale elitelor economico-sociale din Moldova. În aceste condiții nu este exclus ca piața din Țara Românească să fi fost de asemenea un debușeu pentru blănurile de samur aduse din Polonia. În privința stofelor, credem că lucrurile stăteau altfel. Față de importarea acestui tip de mărfuri statul otoman era foarte deschis și nu își rezervase vreun monopol⁵⁴, astfel încât tranzitarea lor către sudul Dunării reprezintă o ipoteză foarte plauzibilă. Desigur, cantități din acest tip de produse puteau fi valorificate și pe piața internă, unde

Lia Lehr, *op. cit.*, pp. 261 și 272. Paritatea 1 galben = 1,5 taleri, a fost stabilită după Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, p. 58.

⁵⁰ Actul de 23 septembrie 1582 vorbește despre o serie de datorii, în cuantum de 3500 taleri, pe care Nevridis le avea față de Andrei da Millo (1500 taleri), evreul Isac din Lwów și alții (2000 taleri). Documentul nu specifică care fusese cauza acestor datorii, însă este evident că ele nu se puteau lega decât de produsele importate de pe piața lioveană, adică, foarte probabil, de postavurile și pânza pe care le atestă același document.

⁵¹ Alexandre Bennigsen, Chantal Lemercier-Quelquejay, *Les marchands de la cour ottomane et le commerce des fourrures moscovites dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în „Cahier du Monde Russe et Soviétique”, 11, 1970, nr. 3, pp. 365, 367, 388; Mihnea Berindei, *Contribution à l'étude du commerce ottoman des fourrures moscovites. La route moldavo-polonaise (1453-1700)*, în „Cahier du Monde Russe et Soviétique”, 12, 1979, nr. 4, pp. 400-403.

⁵² În Moldova, această instituție era de dată relativ recentă, domnii împrumutând-o cel mai probabil de la curtea imperială otomană.

⁵³ *DIR, A*, veac XVI, vol. 4, nr. 24, p. 20.

⁵⁴ Halil Inalcik, *Imperiul otoman. Epoca clasică (1300-1600)*, ed. Mihai Maxim, trad. Dan Prodan, București, 1996, pp. 276-182; Gilles Veinstein, *Imperiul în secolul de aur (secolul al XV-lea)*, în *Istoria Imperiului Otoman*, coord. Robert Mantran, trad. Cristina Bîrsan, București, 2001, p. 191.

textilele engleze și germane erau căutate încă din secolul al XIV-lea⁵⁵. Toate aceste mărfuri puteau fi valorificate de Nevridis fie la prețuri mai mici decât concurența, dar cu aceeași marjă de profit; fie la prețuri similare cu ale concurenților, dar cu o marjă crescută a profitului. Avem aici așadar explicația interesului arătat pentru ocuparea poziției de mare vameș în cursul anilor 1581-1583.

Merită a fi subliniat tot aici faptul că în ultima parte a domniei lui Iancu Sasul, ocuparea acestei poziții a fost însoțită foarte probabil și de obținerea statutului de negustor oficial al domniei. În această calitate, Nevridis trebuia să se îngrijească nu numai de afacerile proprii, ci și de interesele comerciale ale stăpânului său. Deși nu dispunem de informații foarte multe în acest sens, totuși concluzia se poate desprinde cu ușurință, analizând rezultatele anchetei întreprinse de autoritățile polone asupra bunurilor domnului și ale supușilor săi. Actul din 23 septembrie 1582, care consemnează aceste rezultate, afirmă că Nevridis se ocupa în acea vreme de o comandă foarte importantă pe care domnul o adresase unui meșter argintar din Lwów. Este vorba despre prelucrarea unei mari cantități de argint în valoare de 12500 taleri, echivalentul a cca. 250 kg, care urma a fi transformată în obiecte de uz casnic (vase, sfeșnice, solnițe etc.). Pentru a duce la bun sfârșit operațiunea, Nevridis își punea la dispoziție partenerii de afaceri din Lwów, așa cum era consilierul municipal Stanislav Scholtz, cel care asigura relația directă cu meșterul argintar, dar și agenții comerciali, în special Manuel Alphani, însărcinat cu misiunea de a-i furniza lui Scholtz banii necesari pentru cumpărarea argintului⁵⁶. Date fiind aceste realități, nu este exclus ca întreaga operațiune să fi fost finanțată de fapt în întregime de Nikolaos Nevridis, pentru a acoperi astfel prețul de arendare a vămilei Moldovei pe anul financiar 1581-1582. În momentul destituirii lui Iancu Sasul, meșterul argintar din Lwów primise însă numai 509 mărci de argint⁵⁷, echivalentul a 107 kg, adică mai puțin de jumătate din cantitatea contractată.

Legăturile comerciale ale lui Nevridis cu Lwów-ul în acești ani au îmbrăcat și alte aspecte ale căror resorturi deocamdată nu pot fi întru totul lămurite. Astfel, în anul 1581, între 18 februarie și 3 aprilie, el era prezent în Lwów, unde încerca probabil să pună bazele un parteneriat cu negustorul italian Toma Alberti. Nevridis s-a cazat la gazda locală a acestuia din urmă, dar în timpul șederii a constatat dispariția unei sume de 3000 florini, pe care o avea asupra sa. În urma plângerii adresate tribunalului local, Toma Alberti a fost arestat, eliberarea lui având loc abia după ce Nevridis a renunțat la acuzații. Procesul a continuat însă, împotriva gazdei celor doi, fără ca rezultatul său să ne fie cunoscut. În fine, tot aici poate fi menționat și un alt proces, derulat în cursul anului următor. Acesta din urmă a avut probabil specific comercial, dat fiind faptul că adversarul său în instanță era cunoscutul negustor liovean Constantin Corniact⁵⁸.

⁵⁵ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, 1965, pp. 147-148; S. Goldenberg, *Comerțul, producția și consumul de postavuri de lână în Țările Române (sec. XIV – jumătatea sec. XVII)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, 24, 1973, nr. 5, pp. 877-886.

⁵⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCXXVI, p. 369.

⁵⁷ Idem, *Relațiile comerciale*, p. 58.

⁵⁸ Idem, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCXXIV, p. 366.

În slujba domnului Țării Românești. Perioada anilor 1584-1585, deși scurtă, a reprezentat o altă etapă distinctă din viața lui Nikolaos Nevridis. Probabil ca urmare a relațiilor nu tocmai cordiale la care ajunsese cu Petru Șchiopul, el a părăsit Moldova. O scrisoare a lui Francesco Vincenti, curtean al domnului Țării Românești, Petru Cercel, adresată ambasadorului Franței la Constantinopol, ne dezvăluie faptul că Nevridis s-a orientat către principatul vecin, de la sud de Carpați. Potrivit acestei surse, el s-a stabilit aici în cursul lunii decembrie 1583, scopul său fiind acela ca, împreună cu negustorii Ianaki Simotas [Chirigi] și Giacomo Alberti, să ia în arendă încasarea dărilor⁵⁹. Informația este confirmată de o scrisoare a lui Petru Șchiopul adresată regelui polon Ștefan Bathory, la 12 martie 1584, din care mai aflăm că dările pe care urma să le strângă erau de fapt taxele vamale, întrucât „acest Nikoriyin este acum vameș la actualul voievod al Țării Românești”⁶⁰. În aprilie 1585, Petru Cercel era însă mazilit de către Poartă. Ca și Iancu Sasul, cu câțiva ani în urmă, domnul și-a adunat tezaurul și, însoțit de câțiva oameni de încredere, a trecut în Transilvania cu scopul de a ajunge în Occident. Printre acești oameni de încredere ai fostului domn muntean se pare că s-a aflat și Nikolaos Nevridis. Ca și în cazul lui Iancu Sasul, Ștefan Bathory – rege al Poloniei și, în același timp, principe al Transilvaniei – s-a arătat foarte interesat de capturarea fugarilor și de spolierea averilor acestora. În consecință, domnul muntean împreună cu suita sa au fost arestați în Transilvania, iar bunurile aflate asupra lor, confiscate⁶¹. Urmărirea averilor a continuat și în Polonia, un act polonez din 15 iulie 1585 evidențiind faptul că autoritățile au declanșat o anchetă pentru identificarea și confiscarea lor. Potrivit aceluiași act, toate bunurile lui Petru Cercel și ale companiilor săi erau donate de rege unui număr de trei curteni favoriți⁶². Ancheta scoate la iveală faptul că relațiile lui Nevridis cu Lwów-ul au continuat după plecarea sa din Moldova; astfel, reprezentanții regelui aveau informații despre existența unui cantități de mărfuri, precum și a sumei de 400 de florini, care s-ar fi aflat la vechiul său partener de afaceri, consilierul municipal Stanislav Scholtz. În fața trimișilor regali, acesta din urmă mărturisea însă că la el se aflau doar două piei verzi (marochin?), comandate de Nevridis și că avea de recuperat de la un om al acestuia suma de 20 florini. În privința restului bunurilor, Scholtz declara că nu știa altceva decât că Nevridis le transferase la Ancona⁶³. Prin urmare, lecția primită în cazul episodului Iancu Sasul a fost învățată, astfel încât înainte de a pleca în exil împreună cu Petru Cercel, Nikolaos Nevridis și-a luat măsurile de precauție necesare pentru a evita noi pierderi cauzate de lăcomia autorităților polone.

Supus venețian. Nu știm cât va fi durat detenția transilvăneană; cert este doar faptul că, într-un fel sau altul, Nevridis a reușit să scape. Pentru perioada care a

⁵⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, ed. M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1971, p. 74.

⁶⁰ Ilie Corfuz, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 356, nr. 186.

⁶¹ Cr. Luca, *Petru Cercel, un domn umanist în Țara Românească*, București, 2000, pp. 88-96; C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 296.

⁶² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCXLVI, pp. 382-383.

⁶³ *Ibidem*, p. 383; N. Iorga, *Relațiile comerciale*, p. 82.

urmat până în jurul anului 1592, informațiile despre el sunt foarte puține. Dintr-un document venețian inedit, aflăm că în anul 1587 se afla la Iași, unde depunea mărturie de credință, alături de negustorii Battista Amoruso, Simon Vorsi, Ianaki Simotas [Chirigi] și Bartolomeo Brutti, într-un contract comercial încheiat între Giorgio Calvo Coressi și ruda acestuia din urmă, Francesco Coressi⁶⁴. Câțiva ani mai târziu, la 16 iulie 1590, numele său („Niccorosio”) apare pe o listă cu 12 negustori greci din Candia, care, la cererea lor, primeau de la autoritățile polone dreptul de liberă trecere prin Polonia Mică, pentru a traversa mai departe Imperiul Habsburgic și Veneția, întrucât ruta obișnuită, prin Moldova și Grecia, devenise periculoasă⁶⁵. Primejdiile despre care vorbeau negustorii greci se refereau la atacurile repetate lansate de cazaci în cursul deceniului al IX-lea asupra Moldovei și a Imperiului Otoman, urmate de expediția otomană până la Sniatyn, din anul 1589⁶⁶. Incluziunea lui Nevridis pe lista din 1590 – unde ocupă chiar prima poziție – înseamnă foarte probabil că Nevridis și-a stabilit reședința în capitala Cretei, devenind astfel supus venețian⁶⁷. Cum principalul articol de export al acestei insule către Polonia era vinul de Malvasia, devine foarte plauzibilă afirmația că printre mărfurile principale pe care le tranzacționa se afla și acest produs. Confirmarea acestei bănuite stări de fapt vine în anul 1592, când foarte probabil aceiași negustori greci din lista amintită erau indicați drept *mercanti Candiotti de' vini in Polonia*, în contextul în care apelau și la Republica venețiană pentru a deschide drumul terestru prin regiunea Friuli, întrucât turcii blocau în Marea Neagră accesul unui număr de șapte sau opt galioane încărcate cu vin destinat Poloniei⁶⁸. Concluzia care rezultă de aici este evidentă: după eliberarea din detenția transilvăneană, Nikolaos Nevridis a revenit la comerțul cu Polonia. Absența din documentele liovene a acestei perioade, în condițiile în care lista din 1590 este singura care îi menționează numele, poate să însemne totuși că prezența sa în Polonia, asemenea celorlalți negustori de vin din Creta, se va fi legat mai mult de orașul Cracovia⁶⁹, în vreme ce pentru Lwów va fi preferat probabil să își folosească mai mult rețeaua de agenți pe care o întreținea acolo. Un indiciu în plus îl constituie și faptul evocat mai sus, al trimiterii bunurilor sale la Ancona. Întrucât prezența sa în portul de la Adriatică este atestată în mod repetat, este de crezut că orașul italian a reprezentat mai mult decât un simplu refugiu pentru mărfurile sale retrase de la Lwów, devenind o piață interesantă pentru Nevridis. În acest sens poate fi citat un alt document liovean, din 13 mai 1592, în care se vorbește despre o

⁶⁴ Archivio di Stato di Venezia, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 266, cc. 24^v-25^r (în continuare: ASV). Îndreptăm cu această ocazie o eroare pe care am săvârșit-o în prima variantă a acestui text, publicată în limba engleză, în care am plasat la Constantinopol încheierea înțelegerii dintre cei doi Coressi (Cr. N. Apetrei, *Greek Merchants in the Romanian Principalities in the 16th Century: the Case of Nikolaos Domesticos Nevridis*, în „Istros”, XVII, 2011, pp. 108-109).

⁶⁵ N. Iorga, *Relațiile comerciale*, p. 90.

⁶⁶ Idem, *Prefață* la E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI, pp. LXVI-LXXIII; Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, București, 1978, p. 246.

⁶⁷ N. Iorga era însă de părere că s-a stabilit la Ancona, vezi Idem, *Istoria comerțului românesc*, p. 547.

⁶⁸ *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri, serie III-a, vol. II, Florența, 1844, p. 412, *apud* Tr. Stojanovich, *op. cit.*, p. 240; H. Inalcik, *op. cit.* p. 275.

⁶⁹ Vezi în acest sens F. W. Carter, *Trade and Urban Development in Poland. An Economic Geography of Cracow, from its Origins to 1795*, Cambridge, 1994, p. 303.

înțelegere autenticată de magistrații din Ancona, intervenită între Nevridis și un alt negustor grec, Mihai Palamedes, cu privire la preluarea de către primul a unei creanțe asupra lui Anton Katakalo din Lwów, ginerele fostului domn Iancu Sasul⁷⁰. Date fiind antecedentele comerciale ale lui Nevridis, pe de o parte, și structura comerțului de tranzit prin Ancona în această perioadă⁷¹, de cealaltă parte, devine plauzibilă concluzia că portul de pe coasta vestică a Adriaticii a devenit pentru negustorul chiot cea de-a treia piață de unde își putea achiziționa stofe occidentale pentru Imperiul Otoman și, poate, un debușeu pentru pieile furnizate de Moldova și Polonia.

Din nou mare vameș și negustor oficial al domnului Moldovei. În ciuda capriciilor princiare cu care a avut de-a face sau a pierderilor suferite în urma relațiilor întreținute cu principii de la nordul Dunării, Nikolaos Nevridis a decis să își lege activitatea și de un al patrulea personaj de acest fel. Ca și în celelalte trei cazuri, conexiunile sale constante cu capitala otomană au fost cele care i-au favorizat inițierea relației. Numele celui ales de această dată a fost Aron Vodă Tiranul. În această situație, sursele ne permit reconstituirea relației înainte de accesarea la tron a lui Aron, în perioada în care Nevridis i-a finanțat acțiunile întreprinse pentru a obține numirea pe tronul Moldovei. Un act notarial redactat de cancelaria bailului venețian de la Constantinopol, purtând data de 13 ianuarie 1592, îl înfățișează pe Nevridis achitând, în mărfuri și numerar, un împrumut în valoare de 250000 aspri pe care îl contractase ambasadorul englez Edward Barton față de evreul Moise Beneviste⁷². Este însă binecunoscut faptul că ambasadorul englez a fost principalul susținător al numirii lui Aron Tiranul pe tronul Moldovei⁷³; în consecință, poate fi făcută reconstituirea relației inițiale dintre cei trei: Edward Barton l-a susținut pe Aron Tiranul în fața autorităților otomane pentru a obține tronul Moldovei, iar Aron, din resurse proprii ori, mai curând, din capitalul lui Nevridis, a achitat datoriile consistente ale ambasadorului englez la Poartă. Mai mult decât atât, se pare că Nevridis fusese garant al împrumutului, iar în momentul în care s-a împlinit termenul scadenței, el a fost arestat și trimis pentru trei luni la închisoarea datornicilor din Constantinopol, întrucât Barton nu și-a achitat datoria⁷⁴. Operațiunea de față ne arată destul de clar, așadar, faptul că în momentul obținerii tronului de către Aron Tiranul, Nikolaos Domesticos Nevridis era deja unul dintre oamenii de încredere ai acestuia.

Instalarea lui Aron Tiranul pe tronul Moldovei l-a determinat pe Nevridis să revină statornic în principatul nord dunărean, unde investițiile sale au început să dea roade. De această dată însă, Nevridis nu s-a mai limitat la derularea activităților economice sub patronajul domnului, ci a mers mai departe, implicându-se în politica acestuia. În luna aprilie 1592, la câteva luni de la instalarea pe tron, Aron Tiranul îl

⁷⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCXXXII, p. 414.

⁷¹ A se vedea Peter Earle, *The Commercial Development of Ancona, 1479-1551*, în „The Economic History Review”, New Series, 22, 1969, nr. 1, pp. 33-40.

⁷² ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 268, ff. 55^v-56^r.

⁷³ Ludovic Demény, P. Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI-XVIII*, București, 1974, p. 27.

⁷⁴ ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 268, ff. 55^v-56^r.

însărcina cu purtarea unei solii pe lângă regele Poloniei⁷⁵. În timp ce Nevridis se afla pe drumul către Cracovia, misiunea i-a fost anulată, domnul solicitându-i revenirea în țară⁷⁶. În acest context, este foarte dificil de reconstituit obiectivele pe care le va fi urmărit la curtea regală. Cauzele retragerii ambasadei pot fi însă bănuite: ele se legau foarte probabil de informațiile obținute de domn privitoare la iminenta sa mazălire de către Poartă⁷⁷. Presiunile făcute însă de ambasadorul englez Edward Barton, ajuns între timp creditor neplătit al lui Aron Tiranul, dar și de către creditorii turci (ieniceri) ai acestuia din urmă, au determinat autoritățile otomane să îl repună în scaun pe fostul domn⁷⁸. În acest context, este de crezut că un rol în revenirea lui Aron Tiranul pe tron i-a revenit și lui Nikolaos Nevridis, care trebuie să fi intermediat mai departe relația cu ambasadorul englez.

După revenirea în Moldova, în octombrie 1592, domnul i-a oferit lui Nevridis un post în administrația centrală, numindu-l vistiernic al II-lea⁷⁹. În această calitate, negustorul chiot avea acces la toate informațiile despre starea averii stăpânului său, dat fiind faptul că principala sarcină care îi revenea era aceea de a înregistra în evidențele contabile veniturile și cheltuielile domnului⁸⁰. Mai mult decât atât, Aron Tiranul i-a conferit și statutul de negustor oficial al domniei⁸¹, Nevridis ajungând astfel să deruleze, cu profitul de rigoare, toate operațiunile comerciale ale stăpânului său. Celor două calități oficiale li s-a adăugat foarte probabil și o a treia: cea de mare vameș. Argumente în sprijinul acestei ipoteze sunt mai multe: în trecut, existase obiceiul ca ocuparea acestei funcții să fie asociată instituției vistierului⁸²; în epoca analizată, calitatea de negustor al domniei era cumulată de regulă cu cea de mare vameș⁸³; din documentele anilor 1591-1595 lipsesc mențiunile privitoare la alte persoane care să fi deținut această dregătorie⁸⁴.

Cumularea celor trei ipostaze sus menționate a reprezentat, cu siguranță, un imbold pentru revenirea la marile afaceri pe care le derulase anterior în Polonia și, în special, cu Lwów-ul. Mai mult decât atât, Aron Tiranul, el însuși interesat de comerțul cu vecinii din Nord, i-a sprijinit printr-o scrisoare oficială⁸⁵ demersurile de recuperare a bunurilor confiscate de autoritățile polone în timpul „episodului” Iancu

⁷⁵ Vezi N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCXXXVI și nr. CCXXXVIII, p. 420: „Generossus Nicolaus Nevridij Domesticus, Illustris Megnifici Aaronis, Palatini Moldaviae et Valachiae, ad Serenissimum regem Poloniae [...] orator”; I. Minea, *op. cit.*, p. 154.

⁷⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCXXXVII, p. 420; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 77.

⁷⁷ Decizia a fost luată la 18/28 aprilie 1592, vezi C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 758.

⁷⁸ L. Demény, P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 28; C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 759.

⁷⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXIX, p. 437.

⁸⁰ Nicolae Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, vol. I, *Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1971, p. 271.

⁸¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXIX, p. 437; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 101; I. Minea, *op. cit.*, p. 154.

⁸² Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)*, București, 1968, p. 224-225.

⁸³ N. Iorga, *Relațiile comerciale*, pp. 73-74.

⁸⁴ A se vedea statistica întocmită de C. Tofan, *op. cit.*, p. 522, pozițiile 40-41.

⁸⁵ N. Iorga, *Relațiile comerciale*, pp. 74-76.

Sasul⁸⁶. Preocupările sale administrative și politice l-au adus însă mai rar în Polonia, unde a preferat să întrețină mai mulți reprezentanți comerciali: Dziani Salvago⁸⁷, numit și Dziani „Grecul”⁸⁸, Constanti[n] Bresa⁸⁹, Iani Nevridis și Simon Kinost⁹⁰. Singura atestare a prezenței sale la Lwów datează din luna mai a anului 1592, când a poposit aici între zilele de 13 și 22. Scurta sa ședere se lega de fapt de misiunea diplomatică cu care fusese însărcinat de Aron Tiranul, însă atâta vreme cât a rămas în oraș, el a încercat să își rezolve problemele personale rămase restante. Astfel, el îl cheamă în fața judecătorilor locali pe Anton Katakalo, ginerele lui Iancu Sasul și al doamnei Maria Paleologa (stabilită în Lwów), pentru mai multe datorii în valoare de aproape 1300 de taleri⁹¹; solicită restituirea bunurilor depuse la vechiul său partener Stanislav Scholtz, bunuri care fuseseră confiscate abuziv de autoritățile regale, pe motiv că ar fi aparținut fostului domn Iancu Sasul⁹²; cere de la succesorii aceluiași Stanislav Scholtz plata unor datorii în valoare de aproximativ 700 taleri; solicită, în fine, plata unei alte datorii în valoare de 1401 florini și 20 groși, de la răposatul Hans Alupek din Lwów⁹³. Interesele de afaceri, dar poate și cele politice ale stăpânului său, îl vor purta de asemenea la Constantinopol, unde este atestat în luna octombrie a aceluiași an; aici îl aflăm semnând, în calitate de martor, un document notarial la cancelaria ambasadei venețiene⁹⁴. Mărfurile pe care le comercializează în această perioadă ies la iveală la 18 iulie 1595, la câteva luni după moartea sa, când autoritățile polone fac inventarul bunurilor sale rămase în regat. Aflăm cu această ocazie că agentul său, Dziani Salvago, a găsit închise într-un sipet mai multe contracte privitoare la vânzarea/cumpărarea de blănuri de samur, vin de Malvasia și vin moldovenesc⁹⁵. Concluzia care se desprinde de aici este limpede: Nevridis ducea în Polonia vinuri de calitate superioară, grecești și moldovenești (probabil de Cotnari), și aducea în Levant piei și blănuri rusești. Pentru a putea derula acest trafic, Nevridis și-a pus la punct o vastă rețea de relații de asociere sau de creditare, care iese la lumină imediat după moartea sa. Din ea făceau parte nobili poloni, precum arhiepiscopul de Lwów, cel care institua sechestrul pe averea lui Nevridis, la 9 mai 1595⁹⁶; Iacob Pretwicz castelan de Camenița, apărător al negustorilor străini, care, la 13 mai 1595, cerea și el instituirea sechestrului asupra bunurilor aflate în posesia lui Dziani [Salvago] Grecul, agentul lui Nevridis⁹⁷; diplomatul⁹⁸ Cristophor Dzierzek,

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 73-74; I. Minea, *op. cit.*, p. 154; L. Lehr, *op. cit.*, p. 292.

⁸⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXXIII, p. 439.

⁸⁸ *Ibidem*, nr. CCCLXVIII, p. 437; Idem, *Relațiile comerciale*, pp. 100-101.

⁸⁹ Idem, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCXXXV, p. 419.

⁹⁰ *Ibidem*, nr. CCXXXIV, p. 419.

⁹¹ *Ibidem*, nr. CCCXXXII, p. 414.

⁹² *Ibidem*, nr. CCCXXXIII, pp. 415-416.

⁹³ *Ibidem*, pp. 416-417; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 76.

⁹⁴ ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 268, ff. 55^r-55^v.

⁹⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXXX, pp. 442-443.

⁹⁶ *Ibidem*, nr. CCCLXVII, p. 436.

⁹⁷ *Ibidem*, nr. CCCLXVIII, p. 437.

⁹⁸ Vezi D. Ciurea, *Relațiile externe al Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, X, 1973, p. 35, despre solia lui la Constantinopol, în ianuarie 1582.

care sechestra, la 19 mai 1595, bunuri ale lui Nevridis în valoare de 2000 taleri, pentru prețul unei haine de brocart, căptușită cu blană de samur, luată pe datorie de Nevridis, pentru Aron Tiranul⁹⁹; grecii Pompeius de Campis, Antonius Confortino și Constantin Corniact, în posesia cărora se aflau diverse mărfuri încredințate de Nevridis spre păstrare¹⁰⁰; negustorii din Chios: Dziani Coressi, Nicolae Anselmo și Petru Kafalko, care, la 3 iunie 1595, puneau și ei sechestrul pe averea lui Nevridis pentru 180, 500, respectiv 150 taleri vechi¹⁰¹; Iacob Matyiowic, *advocatus iuris Rutenorum, civitatis camenecensis*, care îl împrumutase în luna iulie a aceluiași an pe Manuilo Massapeta pentru recuperarea unei datorii de 1150 florini¹⁰²; evreul constantinopolitan Moise din Lwów, care îi datora lui Nevridis suma de 900 taleri; grecul Cosmas de Campis, cel care solicita, la 18 decembrie 1595, sechestrarea acestei din urmă sume în contul unei datorii mai mari rămasă neachitată de Nevridis¹⁰³; în fine, negustorii venețieni Pantaleone Panzan și Andrea Ferraris, care i-au acordat împrumuturi bănești pentru derularea afacerilor¹⁰⁴.

Sfârșitul. Intensa activitate economică schițată mai sus își găsește sfârșitul în mod brusc, odată cu dispariția neașteptată a lui Nevridis. Circumstanțele în care a avut loc evenimentul nu sunt clare, însă corelarea indiciilor care pot fi extrase din sursele existente permit în cele din urmă reconstituirea lor în linii generale. Prima informație datează din 9 ianuarie 1595. Ea vine din mediul liovean unde se vorbește deja despre un proces aflat în desfășurare în fața curții regale de judecată pentru dezbaterea moștenirii lăsată de Nevridis¹⁰⁵. Aceasta înseamnă că moartea negustorului chiot intervenise încă de la sfârșitul anului anterior. Câteva luni mai târziu, aceeași problemă a împărțirii moștenirii mai furnizează un indiciu. La 17 iulie 1595, în cadrul unui alt proces, care dezbina grupul moștenitorilor săi legali, se vorbește despre faptul că sfârșitul lui Nevridis fusese unul violent (*in terris Walachiae interempto*)¹⁰⁶. Concluzia care se desprinde din analiza celor două documente se impune, prin urmare, cu destulă claritate: Nevridis a fost ucis în Moldova către sfârșitul anului 1594. Istoricii care au sesizat soarta nefastă a negustorului chiot, au reținut doar indiciul referitor la moartea violentă a acestuia; ea a fost pusă pe seama lui Aron Tiranul și explicată prin nevoia acută de bani care a

⁹⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXIX, p. 437; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 101; I. Minea, *op. cit.*, p. 154.

¹⁰⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXX, pp. 437-438; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 101.

¹⁰¹ Idem, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXXIII, pp. 438-439; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 102. La 20 iulie 1595, Nicolae Anselmo îl împrumutase pe grecul Pavel Caraman („Karaman”) din Moldova să îi recupereze datoria, vezi *Ibidem*, p. 103.

¹⁰² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXXXIV, p. 445; I. Caproșu, *O istorie a Moldovei*, p. 36.

¹⁰³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXXXIX, p. 446.

¹⁰⁴ ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 269, cc. 101^v-102^v. La 2 iunie 1597, Pantaleone Panzan și Andrea Ferraris îl numeau pe Francesco Coressi reprezentantul lor legal, spre a întreprinde demersurile necesare în vederea recuperării creditului „dalla heredità del quondam Domino Nicolò Domesticò Nevridi da Scio, morto questi ultimi anni nella provincia di Moldavia” (ASV, *Bailo a Costantinopoli. Cancelleria*, b. 317, doc. nenumărat, *ad datum* (2 iunie 1597).

¹⁰⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXIII, p. 435.

¹⁰⁶ *Ibidem*, nr. CCCLXXIX, p. 442.

caracterizat ambele domnii ale acestuia din urmă¹⁰⁷. Cu alte cuvinte, am avea de-a face cu o execuție dictată de interese meschine de ordin financiar, destul de asemănătoare celei căreia îi cazuse pradă în Polonia unul dintre foștii săi stăpâni și protectori, Iancu Sasul.

Introducerea în ecuație a celui alt indiciu, de ordin cronologic, crează însă premisele pentru o concluzie mai nuanțată. Aceasta întrucât de la finele anului 1594 dispunem de o serie de informații despre evenimente importante petrecute în istoria Moldovei care ar putea explica mai bine uciderea lui Nevridis. Mai precis, este vorba despre schimbarea radicală a politicii externe a Moldovei datorată domnului Aron Tiranul, care s-a alăturat Ligii Sfinte și a deschis ostilitățile împotriva puterii suzerane. Pentru a crește eficiența loviturii date Imperiului Otoman, momentul de debut al răscoalei a fost fixat în înțelegere cu domnul Țării Românești, Mihai Viteazul, cele două țări române urmând să acționeze simultan. În urma aceleiași înțelegeri, a fost stabilit și tipul de acțiune care urma să dea semnalul începerii luptelor în ambele principate. Acesta trebuia să se materializeze prin uciderea tuturor turcilor și creditorilor din Imperiul Otoman aflați la nordul Dunării. Conform înțelegerii, evenimentul a avut loc în ziua de 13 noiembrie 1594, când ambii domni și-au convocat creditorii în capitalele proprii pentru a-i masacra¹⁰⁸. Am arătat însă în paginile anterioare că Nikolaos Nevridis s-a numărat printre principalii creditori ai lui Aron Vodă Tiranul, iar pe de altă parte că, la 9 ianuarie 1595, negustorul grec era mort de câteva săptămâni, întrucât la Cracovia se judeca deja un proces privitor la împărțirea bunurilor sale. Prin urmare, concluzia cea mai plauzibilă, în acest context, ar fi aceea că uciderea lui Nikolaos Nevridis s-a petrecut în cursul evenimentelor din 13 noiembrie și din zilele care au urmat. În absența unor surse mai explicite, este însă greu de stabilit dacă asasinatul s-a petrecut cu aprobarea lui Aron Tiranul – cu alte cuvinte, am avea de-a face cu o pierdere calculată și acceptată, fie și din motive financiare – sau a reprezentat doar un accident nedorit, dar perfect explicabil în contextul tulburărilor interne generate de acțiunea politică a domnului.

Familia. În momentul asasinării, Nikolaos Domesticos Nevridis nu apucase să își întemeieze o familie proprie. Un document liovean din 17 iulie 1595, ne spune foarte clar că negustorul chiot a murit fără a lăsa în urmă o văduvă sau urmași direcți¹⁰⁹. Viața marcată de nesfârșite călătorii în interes de afaceri, apoi condiția sa de minoritar catolic¹¹⁰ în țări majoritar ortodoxe au fost probabil principalii factori care l-au împiedicat să își întemeieze un cămin în principatele nord dunărene.

Originile lui Nikolaos Domesticos Nevridis au fost dintre cele mai nobile. Un document emis la 17 ianuarie 1587, de cardinalul Filip de Sant'Angelo,

¹⁰⁷ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, p. 549; I. Caproșu, *Creditul moldovenesc*, p. 109; Idem, *O istorie a Moldovei*, pp. 54, 65; Cătălina Chelcu, *Implicarea elementului grecesc în economia Moldovei în vremea lui Petru Șchiopul*, în vol. *Interferențe româno-elene (secolele XV-XX)*, ed. Leonidas Rados, Iași, 2003, p. 55.

¹⁰⁸ Ion Sîrbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești*, București, 1976, p. 102; C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, pp. 773-774.

¹⁰⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXXIX, p. 442.

¹¹⁰ Vezi și A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 2001, p. 253.

camerarius papal, autentificat apoi de castelanul de Lwów în 1592, atestă faptul că el descindea din neamul Giustinianilor, vechii dinaști genovezi ai insulei Chios. Mărturii în acest sens dădeau câțiva dintre membrii acestei din urmă familii, printre care se număra și cardinalul de San-Giorgio, Benedict Giustiniani¹¹¹. La 15 iulie 1595, două dintre rudele sale, la care ne vom referi în cele ce urmează, veneau să întărească aceste afirmații, declarând în fața autorităților din Lwów că Nikolaos Domesticos Nevridis era nobil, fiu legitim și „servitor regal”¹¹². Familia în care se născuse Nikolaos se numea însă Domesticos Nevridis, ceea ce înseamnă că legătura de rudenie a lui Nikolaos cu neamul Giustiniani se făcea pe linie feminină. Corelând aceste informații, se poate afirma că negustorul chiot a fost, cel mai probabil, unul dintre descendenții grecizați ai familiilor genoveze care au condus insula până în anul cuceririi otomane (1566).

Componența familiei Domesticos Nevridis iese la iveală la 17 iunie 1595, când începea la Lwów cel de-al doilea proces privitor la averea lui Nikolaos Nevridis. În această zi, la cererea verilor săi paterni, erau aduse în fața judecătorilor depozițiile mai multor negustori greci și italieni. Aflăm cu această ocazie că părinții lui Nikolaos se numeau Gheorghe Domesticos Nevridis și Teodora¹¹³. Judecând după numele lor, se poate trage concluzia că ambii erau greci¹¹⁴, ceea ce înseamnă că procesul de asimilare a acestei ramuri a familiei Giustiniani începuse cu cel puțin o generație înainte. Nikolaos Nevridis nu a fost însă singurul descendent al familiei; potrivit carnetului cu însemnări contabile lăsat de Petru Șchiopul, el a avut o soră, numită „Birdeni”¹¹⁵, care, probabil, locuia și ea în Moldova. Revenind la documentul din 17 iunie 1595, trebuie adăugat că din conținutul lui mai rezultă că Nikolaos Nevridis a avut doi unchi paterni: Pantaleon și Constantin. Primul dintre ei a fost căsătorit cu o altă Teodora, iar din căsătoria lor au rezultat doi fii: Nicolae sau „Cosinus” și Iacob. Cel de-al doilea a fost căsătorit cu Giorgia sau „Dziurdzia”, ei având un singur fiu, pe Ioan sau „Dziano”¹¹⁶. Din căsătoriile celor doi unchi paterni au rezultat așadar trei veri, despre care știm că s-au ocupat și ei cu comerțul. Spre exemplu, în noiembrie 1592, Iacob Domesticos Nevridis se afla la Lwów, unde cumpăra pe credit mărfuri în valoare de 60000 aspri, pentru domnul Moldovei, Aron Tiranul¹¹⁷. Am văzut însă că în această perioadă Nikolaos era negustorul oficial al domnului, ceea ce înseamnă foarte probabil că Iacob lucra în slujba vărului său mai vârstnic. Despre Nicolae sau „Kosi Nevridis din Iași”, cum îl numește un document

¹¹¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCXXXIII, pp. 417-418; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 76.

¹¹² Idem, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXXVIII, p. 441.

¹¹³ *Ibidem*, nr. CCCLXXIV, p. 440; N. Iorga, *Relațiile comerciale*, pp. 102; I. Minea, *op. cit.*, p. 153.

¹¹⁴ A se vedea N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, p. 549, care se pronunță asupra Teodorei, ca fiind de lege răsăriteană. Numele de familie *Domesticos*, corespunzător unei înalte demnități de la curtea imperială bizantină (μέγας δομέστικος), reclamă însă o origine greacă, cel puțin parțială, și pentru Gheorghe Domesticos Nevridis.

¹¹⁵ *DIR, A*, XVI/4, nr. 123, p. 100; I. Caproșu, *Creditul moldovenesc*, p. 109; Idem, *O istorie a Moldovei*, p. 54.

¹¹⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXXIV, p. 440; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 102-103; I. Minea, *op. cit.*, p. 153.

¹¹⁷ E. Podgradskaja, *op. cit.*, p. 187; I. Caproșu, *O istorie a Moldovei*, p. 34, nota 151.

liovean, știm că făcea și el comerț în Polonia. La 8 iulie 1595, el îi plătea lui Manuilo Massapeta suma de 1347,5 taleri dintr-o datorie pe care el și fratele lui, Iacob, o aveau față de Gheorghe Condeleo. Restul debitului se angajau să îl plătească mai târziu¹¹⁸. La începutul anului 1596, Nicolae se afla la Cracovia, unde își lua angajamentul față de egumenul Macarie, al mănăstirii Sf. Nicolae din București, că îi va duce în Moldova, la negustorul Ianaki Simotas Chirigi, un sipet cu diverse obiecte de cult¹¹⁹. Sub numele de „Korin Domesticos Nevridis”, îl găsim citat și la 10 august 1600, în calitate de martor, în textul testamentului redactat la Suceava, al negustorului cretan Michele Servo¹²⁰. Tot din acest document aflăm că vărul său Ioan, numit aici „Giovanni Domestico Nevridi”, activa în aceleași medii negustorești, el fiind cel care a consemnat în scris dispozițiile testamentare lăsate de negustorul cretan¹²¹. Giovanni trebuie să fie identic însă cu Iani Nevridis, cel care, la 14 mai 1592, îl reprezenta pe Nikolaos Nevridis împreună cu Simon Kinost, în procesul început la Lwów împotriva lui Anton Katakalo¹²². Rezultă de aici că, asemenea vărului său Iacob, Ioan lucra ca agent comercial în slujba lui Nikolaos. Prin urmare este foarte posibil ca toți cei trei veri paterni ai acestuia din urmă să fi fost angrenați în activitățile derulate de Nikolaos Nevridis, ceea ce transformă afacerea acestuia într-una de familie. Concluzia este întărită de constatarea că pe lângă verii din partea tatălui, Nikolaos Nevridis implicase în rețeaua sa de agenți comerciali și alte neamuri. Două documente liovene datate 5 iulie 1595¹²³, respectiv 17 iulie 1595¹²⁴, indică faptul că acesta se înrudea și cu fostul său agent comercial, Manuel Alphani. Din acest considerent, în momentul morții sale, Nikolaos Nevridis urma să participe alături de verii săi Nicolae, Iacob și Ioan la procesul prin care urma să se facă împărțirea averii defunctului Alphani. Gradul de rudenie dintre cei doi iese la iveală în cadrul acestui din urmă proces, la 5 iulie 1595, când Nicolae și Ioan Nevridis atestă prin jurământ faptul că Teodora, mama lui Nikolaos, era vară primară cu Manuel Alphani¹²⁵. Prin urmare, întreprinderea în fruntea căreia se afla Nikolaos Domesticos Nevridis era una bazată pe legături de sânge în care se regăseau laolaltă rude atât din partea tatălui, Gheorghe Domesticos Nevridis, cât și din partea mamei, Teodora Alphani.

Concluzii. Biografia schițată în rândurile de mai sus adaugă un nou exemplu pe lista imigranților greci cu înalte origini sociale, care s-au stabilit în Principatele

¹¹⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCLXXVII, p. 441; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 103.

¹¹⁹ Idem, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCC, pp. 448-449; Idem, *Relațiile comerciale*, p. 107; I. Caproșu, *O istorie a Moldovei*, p. 42.

¹²⁰ Ioan-Aurel Pop, Cr. Luca, *Alcuni documenti veneziani inediti riguardanti i mercanti cretesi Servo e la loro presenza in Moldavia fra Cinque e Seicento*, în „Quaderni della Casa Romana di Venezia”, 3, 2004, p. 82.

¹²¹ *Ibidem*, p. 83, nota 50.

¹²² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, nr. CCCXXXIV, p. 419.

¹²³ *Ibidem*, nr. CCLXXVI, p. 440-441.

¹²⁴ *Ibidem*, nr. CCCLXXIX, p. 442.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. CCLXXVI, pp. 440-441; N. Iorga, *Relațiile comerciale*, pp. 103-104, cu spița genealogică din aparatul critic.

Române în secolul al XVI-lea¹²⁶. Implicat încă din anii uceniciei în profitabilul comerț care lega Marea Nordului și Marea Baltică, prin Polonia și Moldova, de Marea Mediterană și, în mod special, de Mediterana Orientală, Nikolaos Domesticos Nevridis a intuit corect locul Moldovei în sistemul economic european și oportunitățile de câștig pe care aceasta le prezenta. Alegerea principatului drept loc de reședință l-a condus mai departe către intrarea în relații de creditare cu conducătorii acestuia și i-au sporit șansele de profit, prin ocuparea unei poziții cheie în sistemul fiscal local. În scurt timp, combinarea priceperii în afaceri cu privilegiile obținute din partea domnilor i-au permis să se impună drept unul dintre cei mai mari afaceriști ai Moldovei sfârșitului de secol XVI. Sumele mari de bani pe care le-a vehiculat și complicata rețea de agenți, parteneri și creditori pe care a dezvoltat-o demonstrează fără dubii amploarea deosebită a traficului de mărfuri de care s-a ocupat. Importator de blănuri scumpe în Moldova, exportator de vin și boi moldovenești în Polonia, Nevridis a derulat în permanență și un important comerț de tranzit. O demonstrează existența a două tipuri de mărfuri de înaltă calitate care, în mod repetat, sunt asociate cu persoana sa, dar care, cu siguranță, nu erau destinate decât în subsecvent pieței moldovenești; este vorba despre vinul cretan de Malvasia, care se adresa în principal pieței poloneze, și despre textilele occidentale care, cel mai probabil, nu rămăneau nici ele în Moldova, ci mergeau către piața din Constantinopol. Destinul lui Nevridis scoate în relief însă nu numai oportunitățile de profit pe care le generau poziția geografică a Moldovei și relațiile privilegiate cu domniile acesteia, ci și riscurile imense pe care le presupunea derularea unei asemenea activități. Prinsă între interesele divergente ale Occidentului creștin și ale puterii suzerane, Imperiul Otoman, Moldova celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea traversa o perioadă cu dese schimbări de domni și de direcții politice. Relațiile privilegiate întreținute de negustori cu conducătorii vremii, în acest context, nu puteau fi decât periculoase, atât pentru soarta afacerilor și nivelul profiturilor, cât și pentru viața celor implicați în aceste relații; o demonstrează pierderile financiare suferite de Nikolaos Domesticos Nevridis în urma episodului Iancu Sasul, perioadele de detenție petrecute în Transilvania și la Constantinopol, ca urmare a relațiilor cu Petru Cercel și Aron Tiranul, dar mai ales sfârșitul său tragic, consecință directă a legăturilor sale cu ultimul dintre domni aici menționați.

Galați

¹²⁶ El se adaugă cazurilor Cantacuzinilor și Paleologilor, vezi N. Iorga, *Les grandes familles byzantines et l'idée byzantine en Roumanie*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine”, XVIII, 1931, pp. 1-21; Idem, *Bizanț după Bizanț*, trad. Liliana Iorga Pippidi, București, 1972, pp. 112-119; George D. Florescu, Dan Pleșia, *Mihai Viteazul – urmaș al împăraților bizantini*, în „Scripta Valachica”, 1972, pp. 131-161; Șt. Andreescu, *Mihai Viteazul, Cantacuzinii și marea bănie de Craiova*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, XXV, 1988, nr. 2, pp. 187-198; A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române*, p. 80; Maria Magdalena Székely, *Paleologii din Moldova*, în vol. *De potestate. Semne și expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*, Iași, 2006, pp. 525-536; Cr. N. Apetrei, *Un urmaș al împăraților bizantini*, pp. 89-125.

